

XIX асрнинг иккинчи ярмида Россия империяси Ўрта Осиёни босиб олиш сиёсатини жадаллаштирди. Бу юришлар харбий экспедициялар, оммавий киргинлар, шаҳарларни вайрон қилиш, мустикал давлатларни тугатиш ва маҳаллий аҳолини сиёсий ҳамда иқтисодий жihatдан бўйсундириш билан кечди. Кейинчалик Совет Иттифоқи даврида ҳам минтақада миллий ўзликни йўқотишга қаратилган сиёсатлар, катагонлар ва мажбурий иқтисодий ислохотлар давом этди.

Россия империясининг босқини

1864–1885 йиллар оралигида Россия империяси Козогистон, Кўкон хонлиги, Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги ҳудудларини босиб олди.

Босқинчилар замонавий артиллерия ва милтиқлар билан қуролланган бўлиб, маҳаллий қўшинлар эса асосан эски қуролларга эга эди.

Чимкент ва Тошкент

1865 йилда Тошкентни эгаллаш вақтида шаҳар қаттиқ тўпга тутилди. Кўплаб уйлар

вайрон қилинди, тинч аҳоли ҳалок бўлди.

Рус генерали Михаил Черняев шаҳарни эгаллаганидан кейин маҳаллий бошқарув тизими тугатилди ва Россия маъмурияти ўрнатилди.

Жиззах қирғини

1866 йилда Жиззах қамали вақтида шаҳар қаттиқ қаршилик кўрсатди.

Натижада:

шаҳарнинг қатта қисми вайрон қилинди;
минглаб одамлар ҳалок бўлди;
қўплаб аҳоли асир олинди;
мол-мулк талон-торож қилинди.

Бу воқеа Россия ҳарбий архивларида ҳам қаттиқ ҳарбий жазо сифатида қайд этилган.

Кўкон хонлигининг тугатилиши

1876 йилда Россия империяси Кўкон хонлигини бутунлай тугатди.

Шундан кейин:

хонлик давлат сифатида йўқ қилинди;
маҳаллий амалдорлар лавозимидан четлатилди;
ерлар империя мулки деб эълон қилинди;
рус қўчманчилари учун янги аҳоли пунктлари ташкил этилди.

Геоктепа фожияси

1881 йилда генерал Михаил Скобелев бошчилигида туркманларнинг Геоктепа қалъасига ҳужум қилинди.

Ҳужумдан кейин:

минглаб туркманлар ўлдирилди;
аёллар ва болалар ҳам қирғин қурбони бўлди;
қочаётган одамлар ҳам қувиб бориб ўлдирилди.

Қўплаб тарихчилар ушбу воқеани XIX асрнинг энг қонли мустамлақачилик қирғинларидан бири деб баҳолайдилар.

Ерларни мусодара қилиш

Россия империяси маҳаллий аҳолининг унумдор ерларини давлат мулки деб эълон

қилди.

Натижада:

рус кўчманчилари энг яхши ерларга жойлаштирилди;
махаллий дехконлар сувсиз ва унумсиз худудларга сурилди;
иктисодий қарамлик қучайди.

Миллий ва диний босим

Мустамлака маъмурияти:

махаллий давлатчилик тизимини чеклади;
исломий судлар ваколатини қисқартирди;
рус тилини маъмурий бошқарув тилига айлантди;
руслаштириш сиёсатини қучайтди.

1916 йил кўзғолони

Биринчи жаҳон уруши вақтида Россия подшоҳи маҳаллий мусулмон аҳолини фронт орти ишларига мажбурий жалб қилиш ҳақида фармон чиқарди.

Бу қарор Қозоғистон, Қирғизистон ва бошқа худудларда оммавий кўзғолонларга сабаб бўлди.

Кўзғолон қаттиқ бостирилди:

минглаб одамлар ўлдирилди;
юз минглаб қозоқ ва қирғизлар Хитойга қочишга мажбур бўлди;
қўплаб қишлоқлар йўқ қилинди.

Қирғиз тарихида бу қоғоҳ «Ҳрқвн» номи билан машҳур.

Совет давридаги қатагонлар

Россия империяси ўрнига Совет Иттифоқи қелган бўлса-да, қўплаб босимлар давом этди.

Коллективлаштириш

1929–1933 йилларда мажбурий коллективлаштириш сиёсати амалга оширилди.

Айниқса Қозоғистонда:

қорва молларининг қатта қисми йўқ қилинди;
оммавий очарчилик юз берди;

миллионлаб одамлар халок бўлди ёки кўчиб кетишга мажбур бўлди.

Миллий зиёлиларни катагон қилиш

1937–1938 йилларда:

минглаб олимлар;
уламолар;
ёзувчилар;
давлат арбоблари

«халк душмани» деб айбланиб камалди ёки отиб ташланди.

Ўзбекистонда Абдулла Кодирий, Абдулхамид Чўлпон, Абдурауф Фитрат каби кўплаб миллий зиёлилар катагон қурбони бўлдилар.

Дин ва маданиятга қарши сиёсат

Совет ҳокимияти:

масжидларни ёпди;
мадрасаларни тугатди;
диний таълимни тақиқлади;
минглаб уламоларни қамади ёки қатл қилди.

Бу сиёсат натижасида минтақанинг диний ва маънавий ҳаётига катта зарар етди.

Хулоса

Россия империясининг Ўрта Осиёга босқини ва кейинги совет сиёсати минтақанинг сиёсий мустақиллиги, иқтисодий тараққиёти ва миллий маданиятига чуқур таъсир кўрсатди. Ҳарбий босқинлар, оммавий қирғинлар, ерларни мусодара қилиш, миллий элитани йўқ қилиш, мажбурий руслаштириш ва катагонлар тарихий манбаларда кенг ёритилган воқеалар ҳисобланади.

Тарихни ўрганишдан мақсад халқлар ўртасида нафрат уйғотиш эмас, балки ўтмишдаги зулмларни англаб, адолат, эркинлик ва инсон қадрини ҳимоя қилиш зарурлигини тушунишдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Василий Бартольд. Туркистон мўғул босқини даврида.
2. Адеб Халид. The Politics of Muslim Cultural Reform.
3. Александр Моррисон. The Russian Conquest of Central Asia.
4. Мехрдад Ходӣ. Central Asia and the Russian Empire.
5. Марта Брилл Олкотт. The Kazakhs.

6. Сара Камерон. The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan.

Абу Муслим (профессор)